

BOGDAN KAVČIČ

Samoupravljanje in participacija – premik v zanimanju

Svetovni sociološki kongres organizira vsake štiri leta Mednarodna sociološka zveza (ISA). Za letošnji kongres je značilno veliko število udeležencev, saj jih je bilo preko 2200 iz vsega sveta, k temu pa bi morali prišteti še veliko število Indijcev. Kot običajno je udeležencev več iz bližnjih in iz bogatejših dežel. Tako je bila tudi na 11. kongresu udeležba iz Afrike in Latinske Amerike šibka.

Glede na tolikšno število udeležencev in na organiziranost ISA, je logično, da je bilo delo na kongresu organizirano v številnih skupinah. Skupna je bila pravzaprav samo otvoritvena seja. Sicer pa je delo teklo v naslednjih oblikah:

a) Tematski simpoziji. Teh je bilo šest. Seje so bile vsako dopoldne od 9. do 12. ure;

b) Raziskovalni komiteji, ki so sicer stalna oblika organiziranosti ISA, tudi med kongresi. Teh je zaenkrat 38. Ti so imeli seje vsako dopoldne, navadno po dve seji, včasih pa še dodatno zvečer. Med njimi je tudi RC-10, ki se ukvarja s participacijo, delavsko kontrolo in samoupravljanjem;

c) Delovne skupine za posebna vsebinska področja. Delovale so tri;

d) Ad hoc delovne skupine, prav tako za posebna tematska področja. Teh je bilo sedem;

e) Ad hoc seje, teh je bilo planiranih 15;

f) Posebne seje z drugimi organizacijami, planirane so bile tri;

g) Avdiovizualna produkcija – 10 sej;

h) Spominska seja;

i) Še nekatere druge ožje in izjemne aktivnosti.

Ob tolikšni razdrobljenosti dela je seveda nemogoče, da bi posameznik lahko spremljal celoto. Udeleževal sem se predvsem sej RC-10, ki je imel skupno 12 sej, od tega je bila ena poslovna, tri pa skupaj z drugimi RC. Na sejah tega RC je bila obravnavana naslednja tematika:

- vloga države, ki se nanaša na industrijsko demokracijo,
- sindikati in industrijska demokracija,
- organizirani kapital in ekonomska demokracija,
- vloga znanja pri razvijanju participacije, delavske kontrole in samoupravljanja,
- socialistične alternative,
- proizvodjalne kooperative,
- družbeni in ekonomski razvoj v Aziji,
- sindikalizem in participacija delavcev v Latinski Ameriki,
- razno.

Svoj referat (Workers Participation in Developing Countries – how it really function) sem predstavil v skladu s programom na četrti seji v torek popoldne (19. avgusta) v okviru teme »Vloga znanja pri razvijanju participacije, industrijske demokracije in samoupravljanja«. Referat je temeljil na 11 študijah primerov, ki so bile v letu 1984 izdelane v osmih državah v razvoju (Bangladeš, Costa Rica, Malta, Mehika, Peru, Sri Lanka, Tanzanija, Zambija) v okviru projekta »Delavsko samoupravljanje in participacija pri odločanju kot dejavnik družbenih sprememb in ekonomskega razvoja dežel v razvoju«, ki ga že od leta 1976 izvaja Mednarodni center za upravljanje podjetij v javni lasti v deželah v razvoju s sedežem v Ljubljani. Za dveurno sejo je bilo najavljenih deset, dejansko pa predstavljenih šest referatov. Zato je bilo vsakemu namenjeno malo časa. Sodeč po vprašanih je moj prispevek vzbudil precej zanimanja Vprašanja so se nanašala na naslednjo vsebino:

- ali so razlike med razvitimi deželami in deželami v razvoju kvalitativne, bistvene, ali le kvantitativne;
- kaj je naš projekt pokazal glede motivacije delavcev za participacijo oziroma samoupravljanje;
- kakšne so razlike v družbenih ciljih participacije v posameznih deželah;
- metodološke težave pri izvajanju case studies v deželah v razvoju, ki sodelujejo v projektu.

Glede na to, da sem referat pripravil pravočasno in je bil natisnjen v posebni izdaji »Sociologije« v angleščini (skupaj še z 19 drugimi jugoslovanskimi prispevki), je bil razdeljen med udeležence v približno 150 izvodih. Povpraševanje je bilo še večje. Nimam pa podatkov, v koliko izvodih so ga še dodatno razmnožili po naročilu kongresa.

Moj splošni vtis je, da je problematika participacije in samoupravljanja v zadnjih letih ali celo v zadnjem desetletju nekoliko zgubila na pomenu in privlačnosti. Gospodarska gibanja, ki jih je sprožila naftna kriza na eni ter znanstveno-tehnološka revolucija (posebej praktična uporaba mikroelektronike v tehnologiji), so postavila v osredje problem produktivnosti dela, konkurenčnosti na trgu, brezposelnosti in podobna vprašanja. Problematika participacije delavcev pri odločanju v podjetjih pa je v razvitem svetu postala bolj politično vprašanje. Participacija na doseženi stopnji je postala nekaj, kar je vključeno v sistem, kar funkcionira. Ponekod je prišlo do zmanjšanja vloge delavcev pri upravljanju, vendar so nasplošno trendi drugačni. Brez sodelovanja delavcev si tudi v kapitalističnem svetu delovanja podjetij ne morejo več zamišljati. Zmanjšana pozornost torej ne pomeni bistvenega zmanjšanja stopnje vpliva delavcev, ampak premik pozornosti k drugim vprašanjem.

Premik k politizaciji se kaže tudi v majhnem številu zadevnih prispevkov, ki poročajo o empiričnih raziskavah. Več je pretežno teoretičnih (ali vsaj neempiričnih) razmišljanj. To je seveda vtis, ki sem ga dobil na podlagi prispevkov in obravnava na kongresu. Zaradi selekcionirane populacije udeležencev morda ta vtis ni povsem pravilen. Zdelo se mi je, da se največje svetovne kapacitete s tega področja kongresa niso udeležile. Vsaj v delu tega RC je bilo videti malo znanih imen. Lahko je šlo tudi za zadržanost iz zdravstvenih razlogov.

Tudi jugoslovansko samoupravljanje ni več deležno tolikšnega zanimanja kot pred leti. Deloma zato, ker je že veliko znanega, predvsem pa verjetno zato, ker ne kaže primernih gospodarskih rezultatov. Kljub zmanjšanju pa je zanimanje še precejšnje, posebej za rezultate empiričnih raziskav.

Sociologi o migracijah

Pregled vsebine prispevkov, obravnavanih v okviru raziskovalnega komiteja na II. svetovnem sociološkem kongresu avgusta t. l. v New Delhiju, ki se je ukvarjal s problematiko migracij, pokaže na vsebinsko pestrost obravnavanih problemov in na njihovo različno strokovno raven. Srečevali smo se s teoretično poglobljenimi, pa praktično politično usmerjenimi zapisi, z obravnavo mednarodnih in notranjih migracij, z vzroki in posledicami migracij, s statusnimi problemi imigrantov: z njihovimi pravicami in diskriminacijo, s procesi prilagajanja in konfliktov ter etnične segmentacije imigrantov, z makro in mikro analizami mednarodnih migracij delovne sile, s kvantitativnimi in kvalitativnimi metodami migracijskega raziskovanja, z različnimi vidiki migracijskih politik, s problemi, ki zadevajo begunce in ilegalne migrante. Številni so bili prispevki, katerih vsebina je zadevala notranje migracije v nerazvitih družbah in mednarodne emigracije iz teh družb, kjer je prevladovala zapletena indijska migracijska problematika.

Zaradi izredne raznolikosti obravnavanja vsebine ter heterogenosti pristopov in ravni obravnave, ni mogoče izluščiti pomembnejših teoretičnih in metodoloških novosti, kar bi hkrati zahtevalo popolno obvladanje celotne obstoječe sociološke migracijske teorije in metodologije. Omejiti se je mogoče na nekatere zanimive empirične ugotovitve, praktične politične predloge in teoretične pristope.

Obiskovalca indijskih mest, ki prihaja iz Evrope, pretresa revščina, vidna v številnih obsežnih slumih. Kot ugotavljajo empirične ugotovitve indijskih sociologov, množične urbane imigracije v mesta ne sprožajo le ekonomske možnosti, ki se v mestih kažejo vaškemu prebivalstvu; te ne prenehajo tudi v razmerah stagnacije ekonomskih možnosti v mestih. In tako se presežek delovne sile v mestih nenehno povečuje in slumi rastejo. Imigracije v slume so številčnejše v področja, kjer se kažejo možnosti zaradi delovanja neformalne ekonomije, kot v slume, kjer se kažejo možnosti delovanja organizirane ekonomije. Zaradi tega je nastajanje in širjenje slumov neredko zunaj institucionalne socialne kontrole. Bivanje v slumih razbija družine, v njih bivajo v večji meri moški imigranti iz vasi, žene in otroci ostajajo na vasi. Na izbor kraja za imigracijo v mestni slum izrazito vplivajo poleg ekonomskih možnosti tudi socialni razlogi. Ruralni emigranti se odločajo za imigracijo v mestne slume, kjer bivajo njihovi znanci, prijatelji, sorodniki, kar jim olajša njihovo akomodacijo. Verižne imigracije tako v slumih omogočajo nekakšno identifikacijo imigrantov z novim družbenim okoljem.

Z vidika problemov politične prakse se zdijo zanimive ugotovitve in predlogi, ki zadevajo problematiko državljanstva imigrantov. Medtem ko so imigrantske države, ki se niso deklarirale kot imigrantske, zavračale kakršnoliko možnost, da bi imigranti pridobili posamezne politične pravice, so se v sedanjih razmerah pojavile države, ki so bolj odprte do imigrantov: omogočajo jim možnosti gojenja njihove izvorne kulture, odpirajo jim možnosti, da konkurirajo na trgu delovne sile in zagotavljajo jim pogoje za trajnejše bivanje v imigrantski družbi. Hkrati pa so v teh državah imigranti v glavnem še zmeraj brez pomembnejših političnih pravic in podvrženi zapletenim in dolgotrajnim postopkom, ki zadevajo pridobivanje državljanstva. Z državljanstvom v sodobnem svetu so sploh različni zapleti.

Razen kategorij z enojnim, srečujemo tudi kategorije z dvojnimi državljanstvom; pa kategorije, ki dalj časa bivajo v državah, katere državljanji niso, kot v državi, kjer imajo državljanstvo; prihaja do različnih načinov sprememb državljanstva itd. Pojavi dvojnega državljanstva nastajajo predvsem pri prvi generaciji imigrantov, ki na ta način kaže, da ohranja minimalne vezi z izvorno družbo in hkrati manifestira povezanost z imigrantsko družbo. Dvojno državljanstvo nalaga izpolnjevanje dvojnih političnih in drugih pravic in obveznosti, kar pa za imigrante ni privlačno. Bojijo se tudi, da bi tako bili med dvema ognjema v primeru konfliktov med emigrantsko in imigrantsko državo. Zaradi tega se zdi utemeljen predlog, da je dvojno državljanstvo smotno le za kategorije imigrantov, ki imajo dejansko razvite hkratne odnose z izvorno – emigrantsko in imigrantsko državo. Upravičen je predlog, da kaže za trajne imigrante, še posebej za drugo generacijo imigrantov, ki se je šolala v imigrantski družbi, olajšati naturalizacijske postopke v zvezi s pridobivanjem državljanstva imigrantskih držav – seveda če to želijo – in jim na ta način zagotoviti vse politične pravice. Hkrati je treba dodati, da pridobivanje državljanstva imigrantske države ni povezovati z različnimi stopnjami asimilacije, saj ob zagotovitvi načel kulturnega pluralizma v imigrantskih državah lahko naturalizirani imigranti ohranijo svojo etnično identiteto, razvijajo in gojijo svojo kulturo ter ohranjajo stike z izvorno družbo ali z izvorno družbo svojih staršev. Trajnimi imigrantom brez formalnega državljanstva imigrantske države, ki jih imigrantske družbe sprejemajo in jim priznavajo trajni domicil, je treba zagotoviti politične pravice. Gre za to, da se razvije nekakšen vmesni status med kategorijami z državljanstvom in brez njega, da si tako ta kategorija imigrantov pridobi več pravic, kot jim jih zagotavlja le domicil v imigrantski družbi. Sodobne države so med seboj povezane z mnogimi vezmi, mednje sodijo tudi mednarodne migracije, kar narekuje več medsebojnega sodelovanja med njimi v zvezi z vprašanji migracijske politike, katere del so tudi politične pravice imigrantov.

V migracijski teoriji so zgubile svoj pomen klasične teorije funkcionalistične asimilacije, teorije o imigrantski eliti v obdobjih kolonialne dominacije, strukturalno-funkcionalni teoretični pristopi ipd. Pridobivajo pa na pomenu različne variante neomarksističnega – razredno konfliktnega teoretičnega pristopa teorije etnične stratifikacije ter segmentacije trga delovne sile in medsebojne povezave med tema dvema teoretičnima pristopoma.

Kombinacija razredno-konfliktnega in etnično-stratifikacijskega modela odpira možnosti raziskovanja na ravni imigrantskih družb in na globalnejši ravni, ki zadeva odnose med razvitimi imigrantskimi in nerazvitimi emigrantskimi družbami. Tako zasnovane raziskave je mogoče usmeriti na proučevanje družbenega statusa imigrantov in procesov njihove vertikalne mobilnosti ter konjunktivnih in disjunktivnih družbenih odnosov med imigrantsko manjšino in dominantno večino avtohtonega prebivalstva.

Raziskovalno koristni so tudi različni multivariantni teoretični modeli, ki jih uporabljajo v globalnem sistemu medodvisnosti med emigrantskimi in imigrantskimi družbami, ki se znajdejo v različnih razvojnih fazah. Teoretični model, ki skuša upoštevati sodobnejše poglede o socialni integraciji in kulturnem pluralizmu z multivariantnih izhodišč, temelji na upoštevanju strukture socialnega sistema in kulture. Strukturno socialnega sistema sestavljajo ekonomski, politični in komunalni subsistem. Prek mehanizmov socialnega sistema prihaja do upoštevanja norm. V komunalnem subsistemu pripadniki izražajo vrednote in norme ter stališča v vsakdanjih medsebojnih interakcijah. Tu se odpirajo možnosti povezav

socialnega in individualnega sveta. Kulturo opredeljuje kot sklop med seboj povezanih simbolov, prek katerih prihajajo do izraza vrednote, norme, tradicije, ki mobilizirajo strukturo sistema.

Tako v tem teoretičnem modelu strukturalna dimenzija povzroča sistemsko integracijo, kulturna dimenzija pa socialno integracijo. Lahko je, na primer, razumeti vlogo političnega subsystema pri posredovanju med ekonomijo in komuno ter na ta način pri procesih adaptacije in pri zagotavljanju sistemske integracije. Kulturna dimenzija se veže na procese socialne integracije, ki dobiva svoj prostor v komuni med pripadniki skupnosti, ob socialnih procesih, ki zadevajo kulturno reprodukcijo vsakdanjega življenja. Ob regulativnih državnih normah dosegajo člani komune konsenz z vsakdanjimi interakcijami in ravnanji, ki reafirmirajo kulturne norme in vrednote. Med normami političnega in ekonomskega subsystema in normami komunalnega subsystema so razlike, kar vzbuja konflikte, čeprav se kaže med strukturnimi in kulturnimi dimenzijami tudi medsebojna povezanost. Strukturne norme vplivajo na socialno integracijo, kulturne norme pa na strukturalno integracijo. Moderne družbe skušajo družbene spremembe uveljavljati predvsem prek strukturnih sprememb, pri tem pa prihaja do asimetričnih odnosov med strukturo in kulturo.

V ekonomskem subsystemu se kažejo sistemske perspektive, različni interesi delodajalcev (profit) in delavcev (življenjski in delovni pogoji), z vidika socialne integracije pa so prisotni interesi članov komune, da izboljšajo svoje življenjske pogoje. V političnem subsystemu prihajajo iz sistemske perspektive do izraza interesi o relativno avtonomnih političnih odločitvah, z vidika socialne perspektive pa se kažejo interesi o neposrednem odločanju in participaciji članov komun. Komunalni subsystem z vidika sistemske perspektive pomeni zagotavljanje stabilnosti in omejevanje konfliktov, z vidika socialne integracije pa razvijanje medsebojnih odnosov pripadnikov komun s podobnimi vrednostnimi pričakovanji.

Uporabnost modela, ki temelji na upoštevanju strukturalnih dimenzij (sistemska integracija) in kulturnih dimenzij (socialna integracija), se kaže pri raziskovanju migracijskih politik in družbenih posledic migracij. Vsebina migracijskih politik zadeva strukturalne dejavnike vseh subsystemov, pa tudi vrednote, stališča, tradicije, interese (kulturne dimenzije), ki prihajajo še posebej do izraza v komunalnem subsystemu. Stališča, obravnavana v komuni, v vsakodnevem življenju posameznikov, so seveda strukturalno determinirana: predstavljajo izhodišče za doseganje socialne integracije, so izredno pomembna pri raziskovanju migracijskih politik in družbenih posledic imigracij, ki se kažejo: od morebitnih zametkov kulturnega pluralizma, do asimilacije, ali segregacije imigrantov. Opisani model, oprt na zgodovinske analize, odpira možnosti za raziskovanje družbenih in individualnih dimenzij, za povezovanje kvantitavnih in kvalitativnih raziskovalnih pristopov (biografski intervjuji itd.).

Nekateri prodori in zagate v sociologiji mladine

Mednarodni znanstveni kongresi so menda še najbolj podobni nekakšnemu bolj-šemu sejmu, na kakršnem kdorkoli prodaja karkoli. Kdor ima bistro oko in nekaj sreče, bo seveda odkril na takem trgu marsikaj dragocenega – toda večino tega, kar se tam ponuja, bodo seveda raznovrstna čudesa, s katerimi ne bo vedel kaj početi. Popolnoma pa bo razočaran tisti, ki bo prišel na tak kongres z namenom, da bi se poučil o »stanju« neke znanosti. Najverjetneje bo namreč ugotovil, da znanosti, s katero se želi seznaniti, sploh ni, da obstajajo le različni znanstveniki, ki se na različne načine ukvarjajo z različnimi problemi. Edinole tisti, ki se je z neko znanostjo ukvarjal že poprej in si ustvaril o njej celovito podobo, bo sposoben uvrstiti tudi naključne drobce, s katerimi bo prišel v stik, v neko celovito podobo in tako to podobo tako ali drugače dopolniti. Zaradi tega ne vidim posebnega smisla v nizanju vtisov s kongresa, pač pa se mi zdi pomembneje, da se ustavim pri nekaterih ključnih temah sociologije mladine, pa čeprav deloma presegajo okvir kongresa samega.

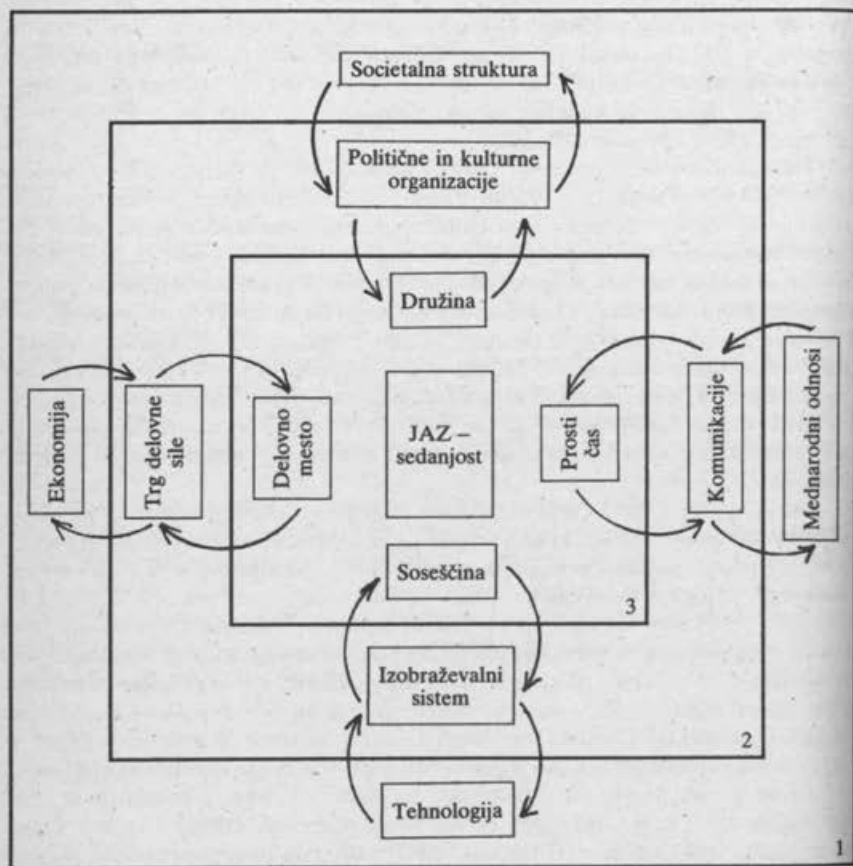
Dosedanji predsednik raziskovalnega komiteja 34 pri Mednarodni sociološki asociaciji, ki se ukvarja s sociologijo mladine, Petar-Emil Mitev, je vsekakor eden najpomembnejših sodobnih raziskovalcev mladine. Pomemben je ne samo kot empirični raziskovalec mladine in koordinator mednarodnih raziskav, predvsem v okviru Vzhodne Evrope, ampak tudi kot teoretik. Kar osebno najbolj cenim pri njem, je njegova dinamična humanistična koncepcija mladine, ki izhaja, podobno kot moja lastna, predvsem iz mladega Marxa. Podobno kot pri meni, je tudi pri Mitevu v središču zanimanja vprašanje samorealizacije in kreativnosti. In končno razlikujeva oba, Mitev in jaz, med družbeno in predmetno kreativnostjo, se pravi kreativnostjo v odnosu do stvari in ljudi – pa čeprav je najina terminologija nekoliko različna in čeprav sva prišla do svojih nazorov povsem neodvisno drug od drugega.

Na kongresu v New Delhiju je Mitev nastopil s »tezami« o mladini in sociobiološki sefikaciji družbe, ki so obsegale nič manj kot 41 strani. Pri tem je njegov centralni pojem proces homogenizacije mladine. Opozarja zlasti na nagel porast srednjega, višjega in visokega izobraževanja, ki zajema vse širše dele mladine, jo postavlja v vse večjo homogenost in jo hkrati odvaja od odraslih. Celó v svetovnem merilu zajema srednješolsko izobraževanje že danes skoraj polovico vseh mladih, v razvitejših deželah sveta pa celo že tri četrtnine. Hkrati s tem se naglo zmanjšuje zaposlenost mladine. Še v sredini našega stoletja so bile zaposlene tri četrtnine mladih v starosti od 15 do 19 let, danes pa je zaposlena le še polovica. Hkrati se naglo zvišuje starost ob sklepanju zakonskih zvez. V mnogih deželah tretjega sveta se večina deklet poroči, še preden so dopolnile 20. leto, medtem ko v vrsti razvitejših dežel praktično sploh ni več takih primerov. Hkrati s tem se naglo zmanjšujejo tudi razlike med fanti in dekleti, tako da imamo opravka s procesi homogenizacije tudi na tem področju.

Ob teh ugotovitvah se človek seveda spomni tudi na tezo, ki jo je izdelal Zdravko Mlinar v sodelovanju z ameriškim sociologom Henryem Teunejem – da

se namreč v teku družbenega razvoja povečuje *podobnost* med posameznimi sistemi ali skupinami, vendar pa hkrati s tem tudi *različnost* znotraj teh sistemov oziroma skupin. Če uporabimo to tezo na primeru mladine, bi lahko rekli, da se sicer posamezne kategorije mladine medsebojno vse bolj približujejo, da pa se hkrati znotraj teh kategorij vedno bolj povečujejo razlike med posameznimi skupinami ter posamezniki. Posamezne značilnosti mladine, predvsem vključenost v izobraževanje, postajajo vedno bolj splošne, vendar hkrati vedno bolj abstraktne, tako da z njimi vedno težje izčrpamo značilnosti nekega posameznega fanta ali dekleta. Seveda pa je to v neposredni zvezi z večanjem bogastva in raznolikosti posameznikovega okolja. Povečuje se namreč najprej raznolikost sama po sebi, nato tempo sprememb oziroma raznolikost v času, in končno dostopnost različnih dobrin ne glede na prostorsko oddaljenost.

Skica 1: Dinamika odnosov med posameznikom in sistemom (po Jürgenu Hartmannu)

Opomba: Vse puščice izhajajo iz preteklosti in preko sedanjosti kažejo v prihodnost. Zunanji okvir omejuje makro raven (1), naslednji mezo raven (2), notranji pa mikro raven (3).

Sodobna sociologija mladine v vse večji meri poudarja kompleksnost posameznikovega okolja ter medsebojno prepletanje posameznih družbenih nivojev. Za približno ponazoritev kompleksnosti problematike, s katero se dandanes sooča sociologija mladine, prilagamo v skici 1 raziskovalni model, kot ga je sestavil Jürgen Hartman, koordinator mednarodnega projekta o participaciji mladine, ki je bil v New Delhiju izvoljen za novega predsednika raziskovalnega komiteja 34. Kot vidimo, si predstavlja Hartman posameznika v središču součinkovanja treh različnih nivojev družbenega okolja: makro, mezo in mikro nivoja. Pri razlagi odnosov med posameznimi nivoji izhaja iz koncepcije Margaret Archerjeve. Po tej koncepciji naj bi sile, ki so se v preteklosti oblikovale na makro nivoju, delovale na sedanji mikro nivo, pri čemer pa doživljajo negativni feedback, tako da ostaja njihov vpliv vedno šibkejši. Hkrati pa doživljajo modifikacije teh vplivov na mikro nivoju pozitivni feedback, kar povzroča vzvratno učinkovanje mikro nivoja na makro nivoju in se kaže v prihodnjih spremembah makro nivoja. Nižji nivoji pomenijo tako *sedanjost*, ki posreduje med *preteklostjo* in *prihodnostjo* višjih nivojev. Ta model torej povezuje med seboj strukturo in dinamiko, prostor in čas, kar je še posebno pomembno za razumevanje vloge mladine kot izrazito *prehodne* družbene kategorije, ki se nenehno poraja iz otroštva ter prehaja v odraslost. Hkrati pa nam pojasnjuje tudi vlogo »subjektivnega faktorja« in še posebej mladine pri družbenih spremembah.

Večanje raznolikosti posameznikovega okolja pomeni hkrati tudi vedno večji prepad med možnim in realnim, oziroma večanje obsega posameznikovega *svobode*. To je lepo razvidno iz mednarodne raziskave o mladini, ki so jo izvedli Japonci leta 1983 ter je zajela med drugim tudi nekaj nad tisoč mladih Jugoslovancev. Pri interpretaciji rezultatov te raziskave je poudaril ameriški sociolog Richard Braungart med drugim tudi značilno dejstvo, da je le zelo malo mladih vključenih v razna protestna in druga mladinska gibanja, da pa je presenetljivo veliko število tistih, ki izjavljajo, da bi se nekoč v prihodnosti utegnili pridružiti kateremu od teh gibanj. Število potencialnih članov je torej mnogo večje od števila dejanskih in stalnih, kar je v zvezi z izrazito situacijsko pogojenostjo mladinskih protestov.

V zvezi s tem so bila na kongresu izredno zanimiva izvajanja Braungartovega rojaka Starra, nekdanjega udeleženca študentskih protestov iz leta 1968. Starr je dokumentirano pokazal, da so bili tedanji protesti izrazito situacijsko pogojeni in da se pojavljajo v ZDA v ustreznem obsegu tudi dandanes, kadarkoli se pojavijo podobne kritične situacije. Tisto, kar se je spremenilo od leta 1968 do danes, torej niso toliko stališča in vrednote mladih ter njihova pripravljenost za akcijo, temveč predvsem družbena situacija.

Nič manj ni bil s tega vidika zanimiv referat zahodnonemškega kolega, ki je natančno analiziral potek nekega protiatomskega protesta. Pri tem je bilo najbolj zanimivo, kako hitro so se mladi ljudje v dani situaciji mobilizirali in to v ogromnem številu, čeprav niso imeli na voljo nikakršnih posebnih sredstev komunikacije niti formalne organizacije. Avtor pojasnjuje to dejstvo s stalno delujočimi oblikami neformalne komunikacije, ki potekajo med mladimi.

V isti okvir sodi tudi teoretska interpretacija sodobnih mladinskih gibanj, ki sem jo podal v svojem lastnem referatu. Po mojem mnenju je treba ta gibanja strogo razlikovati od religioznih in revolucionarnih gibanj, ki so značilna za predindustrijske družbe, ter so izrazito *eshatološka*, usmerjena proti nekemu dogodku ali dejanju v prihodnosti. Pač pa so podobna drugim gibanjem v industrijskih družbah, predvsem sindikalnim, ter so podobno kot ona *imanentna* in

permanentna, usmerjena v sedanji trenutek ter v nenehno spreminjanje stanja. Po drugi strani pa se ta gibanja razlikujejo tudi od sindikalnih predvsem po tem, da pri njih ne gre toliko za vprašanje materialnih dobrin in ugodnosti, temveč predvsem za vprašanje vrednot ter z njimi povezanih družbenih odločitev. V tem smislu so ta gibanja značilna za *postindustrijsko* družbo in bi jih lahko označili kot *kulturna*.

ZDRAVKO MLINAR

Naša obrobnost in kako preko nje

Možnosti internacionalizacije in profesionalizacije sociološkega delovanja

Že pred dvema letoma je podpisani v okviru raziskovalnega sveta Mednarodnega sociološkega združenja (ISA-e) – na zasedanju od 25. do 29. junija 1984 v Schlos Eicholz, Wesseling pri Kölnu – podal pobudo za formiranje »letne šole ISA-e« v Jugoslaviji. Na XI. kongresu sociologov v New Delhiju (avgusta 1986) je tekla o tem ponovna razprava, ki ni le podprla prvotne zamisli, marveč je tudi nakazala, da gre še za dosti širše potrebe in možnosti internacionalizacije in profesionalizacije sociološkega delovanja. Zato je na tem kongresu ISA pooblastila jugoslovanske sociologe, da konkretnije proučijo možnosti za postopno formiranje *Mednarodnega sociološkega centra*, ki bi se v izhodišču opiral na Meduniverzitetni center za podiplomske študije v Dubrovniku ter na sociološki (raziskovalni in izobraževalni) program ter infrastrukturo Univerze E. Kardelja v Ljubljani.

ISA je v prejšnjih desetletjih veliko prispevala k povezovanju sociologije prek ozkih nacionalnih okvirov in k preseganju etnocentrične miselnosti. Vendar ostaja to povezovanje (teritorialno) precej neenakomerno in (časovno) diskontinuirano. Velik del sociološke produkcije (zunaj anglosaškega govornega področja) ostaja zaradi jezikovnih ovir nedostopen in neznan. S tem se protislovja z vidika »center-periferija« nadaljujejo (zaradi preusmerjanja na angleščino se celo zmanjšuje poznavanje francoske, nemške in ruske literature). Tudi časovna diskontinuiteta mednarodnih socioloških dejavnosti zelo omejuje kumulativnost doseženih spoznanj. Občasna posvetovanja so organizirana pretežno »ad hoc« in na različne teme, pogosto neodvisno in brez poznavanja relevantnih prispevkov iz preteklih razprav; predstavljena spoznanja objavljajo na različnih mestih itn. Vse to pogojuje nizko kumulativnost spoznanj.

Notranja diferenciacija sociološkega delovanja v okviru ISA-e se še povečuje (obstaja več kot 40 sekcij in delovnih skupin). S tem je sicer omogočeno poglobljeno in sistematično preučevanje, vendar na vedno ožjih predmetnih področjih, tudi na škodo povezovanja z drugimi področji. Tako prihaja tudi med sektorji sociologije do podvajanj in zanemarjanja realnih okvirov medsebojnih odvisnosti oz. determinacijskih sistemov. Namesto do sinteze prihaja do atomiziranega agregiranja. To preprečuje identifikacijo družbenih zakonitosti ter posredno omejuje vlogo sociologije v praksi.

Kratkotrajna ad hoc srečanja sociologov, ki preučujejo družbene procese v

različnih ekonomskih, političnih in kulturnih kontekstih, ne omogočajo, da bi prišlo do dialoga in poglobljenega spoznavanja pomena in smisla predstavljenih rezultatov empiričnega raziskovanja. Kasnejše preverjanje največkrat ni možno, to pa zaradi nedostopnosti izvornih materialov (če opazujemo stvari v mednarodnih razsežjih). S tem je onemogočeno tudi ugotavljanje meja dopustnega posploševanja. Zaradi mehaničnega agregiranja fragmentarnih spoznanj zaostaja znanstveni razvoj sociologije oz. njena profesionalizacija. V dosedanjem delovanju ISA-e je bila na prvem mestu specializacija (diferenciacija), ki so jo šteli za simbol profesionalizacije. Celo prevladujoče norme profesionalnega obnašanja so vsebovale – implicitno ali eksplicitno – obveznost upoštevanja drugih del le znotraj ozkih specialističnih (in nacionalnih) okvirov. Sociologi so posvečali manj pozornosti (kot npr. politologi) procesu internacionalizacije infrastrukture raziskovalnega in izobraževalnega delovanja. Na področju političnih ved deluje npr. European Consortium for Political Research s programom za izobraževanje mladih raziskovalcev, za izmenjavo univerzitetnih profesorjev, za formiranje arhiva oz. banke podatkov. Potrebe v pogledu organiziranega mednarodnega delovanja na področju sociologije so podobne – zlasti zdaj, ko uvajamo novo informacijsko tehnologijo in smo na pragu »informacijske dobe«.

Nadaljnje razprave bodo prispevale k še jasnejši opredelitvi temeljnih funkcij predlaganega centra in nakazale, v kakšnem razmerju naj bi bil center do že obstoječih institucij in oblik mednarodnih dejavnosti znotraj in zunaj ISA-e.

Center naj bi predvsem prispeval k:

- povezovanju socioloških dejavnosti ne glede na nacionalne oz. državne meje, hkrati pa k vnašanju oz. upoštevanju dejansko obstoječih (nacionalnih, regionalnih, lokalnih) posebnosti, ki doslej niso bile upoštevane zaradi dominantnih (»metropolitanskih«) preokupacij. Drugače povedano: večja pozornost naj bi bila namenjena primerjalnim raziskavam in afirmaciji novih profesionalnih norm, ki ne priznavajo etnocentričnega ekskluzivnega in neutemeljenega univerzalizma.

- preseganju sedanje sektorske razcepljenosti oz. fragmentacije, ki dejavnost zožuje na posamična sub-disciplinarna področja sociologije (sekcija v ISA) in k spodbujanju ustreznih ukrepov v smeri sinteze socioloških spoznanj;

- povezovanju teorije in metodologije. S tem bi prispeval k preseganju »samozadovoljstva« ene in druge ter povečal medsebojno senzibilnost;

- povezovanju sociološke teorije in konkretnih empiričnih raziskav;

- mednarodni dostopnosti sociološko relevantnih informacijskih virov;

- navezovanju neposrednih medsebojnih stikov (bivanje posamičnih delovnih skupin na istem mestu);

- prenosu znanja med generacijami sociologov (izobraževanje);

- več različnim konkretnim nalogam v pogledu delovanja ISA-e (joint sessions itd.)

Razen splošnih razlogov za ustanovitev centra so tudi taki, ki še posebej zadevajo razvoj sociologije v Jugoslaviji. Takšen center, lociran v naši državi, bi lahko jugoslovanskim sociologom prinesel številne prednosti. Namesto sedanjega odmikanja na svetovno obrobje bi jugoslovanska sociologija s centrom dobila veliko komparativno prednost pred drugimi; predvsem zaradi neposrednega pristopa do številnih dejavnosti, informacij, tehničnih služb, vrhunskih znanstvenikov; zaradi zmanjševanja stroškov za vključevanje naših sociologov v mednarodne akcije, številnih neformalnih kontaktov itn. Kot kaže že izkušnja Meduniverzitetnega centra v Dubrovniku, se s tem povečujejo možnosti za večjo udeležbo naših

študentov, profesorjev in raziskovalcev ter narašča njihova vloga v mednarodnih razsežjih. Hkrati bi se s tem zvečale možnosti, da bi lahko brez večjih (dodatnih) stroškov vključevali posamezne sociologe iz drugih dežel v podiplomski (magister-ski, specialistični) in doktorski študij v okviru rednih programov posamičnih jugoslovanskih univerz.

Legitimnost mednarodnega centra bi omogočila, da bi se k nam kanalizirala – brez posebnih stroškov – dostava sociološke dokumentacije (literature, referatov posameznih raziskovalnih komitejev, datoteke komparativnih raziskovalnih projektov itn.). Razen tega bi se lahko obračali na velike svetovne družbe, da bi nam – iz reklamnih oz. prestižnih razlogov – zagotovile potrebno tehnično opremo, npr. računalniški »hardware« in »software«. Pomen takšnega centra bi bil toliko večji, ker ne gre samo za ad hoc akcijo (kot je npr. kongres), ampak za dolgoročni program znanstvenih dejavnosti.

Glede na to, da smo prvi podali tak predlog, imamo določeno prednost pred drugimi. Vsaj zaenkrat še ni drugih kompetitivnih alternativ.

Več kot deset Jugoslovancev opravlja določene funkcije v okviru sekcij ISA-e (je pa še več drugih, ki vplivajo na njihovo delo). Veliko jih nastopa v vlogi organizatorjev konferenc in seminarjev, ki se odvijajo v Dubrovniku. Hkrati pa lahko ugotovimo, da med temi dejavnostmi ni prave povezanosti; tako npr. znotraj Jugoslovanskega sociološkega združenja ni bilo pravih prizadevanj, da bi ta srečanja vsaj nekoliko sinhronizirali z vidika specifičnih interesov sociologije v Jugoslaviji. Glede priprav na ustanavljanje centra ISA-e bi lahko kolegi v posameznih sekcijah podprli in usmerjali – za zdaj še – ad hoc akcije teh sekcij v Jugoslaviji.

Razen vsebinskih razlogov je tudi lokacija centra ena od dejavnikov, ki bo vplivala na odločanje o tej pobudi (tako znotraj ISA-e kot tudi pri nas). Lokacija je namreč ena od maloštevilnih *komparativnih prednosti*, ki jih lahko ponudimo v primerjavi z drugimi deželami. Ta prednost se kaže v ugodnem geografskem položaju kot tudi v veliki odprtosti dežele (v političnem smislu) proti Vzhodu in Zahodu. Tako prvo kot drugo je pomemben pogoj za delovanje take mednarodne institucije, kot jo predlagamo.

Dubrovnik se je z dejavnostjo Meduniverzitetnega centra že kar precej uveljavil. Program tega centra je že doslej vključeval številne sociološke teme, med udeležence, predavatelje ali pa organizatorje posamičnih strokovnih srečanj pa je pritegoval mednarodno priznane sociologe.

Otežujoče okoliščine za delo predlaganega centra v Dubrovniku (npr. poletni čas, pomanjkanje računalniške opreme, prostorov) bi lahko premoščali s komplementarnim programom dejavnosti v Ljubljani. Seveda ne gre v tem primeru za alternativo Dubrovniku, temveč za dopolnjevanje razlik med njimi. Ljubljana si je doslej nabrala obilo izkušenj pri organiziranju mednarodnih socioloških srečanj o okviru ISA-e ali vsaj v povezavi z njo. Naj omenimo npr. mednarodni seminar »Komparativna ekološka analiza družbenih sprememb« (SOECO) leta 1976; posvetovanje o množičnem komuniciranju in življenjskih stilih; o kulturi; o dejavnosti na področju urbane sociologije itn. Določeno infrastrukturo moremo pričakovati od Mednarodnega centra za podjetja v družbeni lastnini v deželah v razvoju ter Jugoslovanskega centra za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj (ki je že doslej nudil določene usluge »raziskovalnemu komiteju za samoupravljanje, participacijo in delavsko kontrolo« – npr. komuniciranje, dokumentacijo itn.)

V poletnem času razpolaga Ljubljana z zadostnimi prostori (v okviru Univerze), pa tudi z infrastrukturo za obdelavo podatkov, s kadri, usposobljenimi za mednarodne dejavnosti na področju metodologije, komparativnih raziskovanj itn. Podrobnejša analiza pa bo konkretnije pokazala, katere funkcije centra bi bilo bolj primerno opravljati v Ljubljani, katere pa v Dubrovniku – oz. kako oboje koordinirati.